

Hjerneforskning som kunnskapskilde

Dag Nordanger
dag.oystein.nordanger@helse-bergen.no

Alina Coman

Anette Andersen

Anna Norlén

Ane Heiberg Simonsen

Hanne C. Braarud

Heine Steinkopf

Inge Nordhaug

Kaja Næss Johannessen

Mari Kjølsest Bræin

Pål Solhaug

Kritikk driver faget fremover, men vi må ta med det som er verdt å samle på.

Dag Noranger (foto: Ingvild Festervoll Melien Media-FB)

I en kronikk i Psykologtidsskriftet 29.01.24 kritiserer Per Lorentzen (2024) den dominerende plassen hjerneforskning har fått i psykologiske, barnevernsfaglige og populærvitenskapelige sammenhenger.

Han omtaler det som en «nevrohype», basert på «karikaturer, nevromyter, nevrobabbel og nevro-science fiction».

Lorentzen fremmer en viktig kritikk. Han har poenger som må tas på alvor, og så er det tross alt også på denne måten kunnskap og fag drives fremover. Hvis ett perspektiv blir en «hype», kan slike motstemmer bidra til at det blir integrert på en forholdsmessig måte blant det mangfoldet av perspektiver som trengs i et så komplekst felt. Men for at en slik faglig integrasjon og evolusjon skal skje – at det ikke bare blir en pendel som svinger – må vi også passe på at vi tar med oss videre det som er verdt å samle på.

Forførende empiri

Vi kunne nok ønsket at Lorentzen i noe mindre grad selv baserte seg på karikaturer, at han ikke bare lot de mest grelle mistolkningene representere nevrosperspektivet. Som at foreldre skremmes med at «Kjefting krymper barnets hjerne» og «Så mye sinne og kjeft tåler barnet ditt, før det får hjerneskade». I vår kontakt med tjenestene opplever vi oftere klok og informert bruk av hjerneforskningen, hvor den tolkes på måter som fremmer omsorg, verdighet og fremtidshåp for både foreldre og barn.

Samtidig kan slike eksempler tjene som en vekker. Man kvepper litt og tenker: «Oi, er det hviskeleken som gjelder? Kan jeg ha sagt noe, som i enden av rekken har endt ut med å bli tolket sånn?» Og vi kan dessverre ikke helt utelukke det. Vi tenker Lorentzen har et poeng når han viser til kraften i, og de mulige uheldige ringvirkningene av, å sette «endringer i hjernen» sentralt i faglig formidling.

Som vi kommer tilbake til, anser vi hjerneforskningen som en viktig kunnskapskilde. Men den er ikke alene om å være det, og som Lorentzen er inne på, kan det være noe forførende ved den typen empiri; det kan få det man sier, til å høres mer sant og virkelig ut, som om det er endelig bevist. Mens psykologisk kunnskap kan betviles og vendes på, så har vi her endelig fast fjell under føttene – vi snakker nevrologi, realfag.

Forskning oversettes til praksismodeller

Selvsagt er det ikke sånn. Hjernen min og meg er sider av samme jeg. Alle handlinger, tanker eller følelser har nødvendigvis sitt motstykke i hjernen. Når man lærer et nytt ord, vil det uvegerlig gjenspeile seg i en liten endring i hjernen. Og den oppstår jo ikke der av seg selv. Dette er såkalte funksjonelle endringer. Det samme gjelder endringer man kan finne etter traumer. De forstås gjerne som uttrykk for en tilpasningsevne evolusjonen har foredlet frem – en evne til å lære hva vi må vokte oss for (jf. Baldwin, 2013). Altså det motsatte av hjerneskade.

Men selv om det er en utbredt forståelse, så er det fremdeles teori, i dette tilfellet evolusjonsteori. Som Lorentzen påpeker, gjelder det de fleste nevroreferansene man møter i det psykologiske og barnevernfaglige praksisfeltet. De kommer som regel ikke fra hjerneforskere direkte, men fra internasjonale kapasiteter innen psykologi eller psykiatri, som tolker hjerneforskningen og prøver å oversette den til modeller for praksis (f.eks. Levine, 2022).

Inspirasjon for økt bevissthet

Nå kommer vi alltid til å heie på dem som prøver på det. Hva har utsatte unge ellers igjen for all forskningen på hjernene deres. Og hva er vi uten teori? Men, og der følger vi Lorentzen, det ligger nok

en iboende fare der, som vi må være oss bevisst, for at modeller utledet fra slik forskning kan oppfattes som mer sanne enn de er. I hele tatt inspirerer Lorentzens innlegg til økt bevissthet rundt bruken av nevroperspektivet, både når det gjelder motivene for å vektlegge det og presisjonen i hvordan det formidles.

Angående det siste, så syns vi for så vidt Lorentzen også har til gode litt feiing for egen dør. Han bruker for eksempel Barne- og likestillingsdepartementets (BLD) utsagn «Økt emosjonelt stress under svangerskapet kan påvirke utviklingen av fosterets hjerne» for å illustrere at «Risiko for å påføre barnet hjerneskode lurert overalt». De endringene BLD her viser til, handler ikke om hjerneskode. Det er i så fall en nevromyte, som vi ikke bør bidra til å spre.

Det vi imidlertid syns sitatet illustrerer godt, og som Lorentzen også har andre gode eksempler på, er utviklingen mot at fagspråket farges av en hjernediskurs. For hvorfor ikke bare si at slikt stress «kan påvirke fosterets utvikling»? Kunnskap om følger av belastninger kommer jo først og fremst fra andre kilder enn hjerneforskningen, som kunne vært like nærliggende å vise til. Kanskje, og der kan nok Lorentzen treffe et ømt punkt, kan man fristes til å vise til hjernen for å gi dette skinet av alvorlighet.

Verdien av hjerneforskning

Motstanden som fort oppstår hvis det blir for mye av det, som det kan ha blitt, kan i verste fall føre til at man blir blind for den verdien hjerneforskningen faktisk har. For det er en viktig kunnskapskilde, som kan informere fagutvikling og -debatt. Den verdien drar Lorentzen veksler på selv når han viser til at hjerneforskningen, «dersom man leser nøye», ikke gir grunnlag for Raundalen-utvalgets vektlegging av de tre første leveårene eller idéen om mulighetsvinduer som åpner og lukker seg.

Her syns vi riktignok Lorentzen, til å gå så hardt ut mot andres babbel, behandler kunnskapsgrunnlaget overraskende tendensiøst. Slik vi ser det, fremstiller Brandtzæg et al. (2024) hjerneforskningen på dette punktet mer i tråd med hans egen appell om etterrettelighet. Også vi mener det er grunnlag for å snakke om sensitive perioder og det tidlige samspillet betydning for hjerneutvikling. De får samtidig frem at hjernekunnskapen ikke står alene. I dialog med andre kunnskapskilder driver den faget fremover ved å bidra til å generere, bekrefte eller avkreffe hypoteser.

Viktige funn

Men det betyr, som vi innledet med, at vi også må ha et øye for det hjerneforskningen understøtter og bekrefter. Én ting vi syns er litt leit med Lorentzens innlegg, er at han kun vier det til å knuse myter, til hva vi ikke skal tro på. Om aldri så betimelig, så kan det være litt egnet til å demotivere, når han stopper der. Det ville vært verdifullt å høre Lorentzens syn på hva vi sitter igjen med og fortsatt kan tro på.

La oss foreslå et lite (langt fra dekkende) utsnitt av en traumeforståelse vi mener hjerneforskningen understøtter:

- 1 Funn fra hjerneforskningen tyder på at vold og overgrep i oppveksten er assosiert med sensitivering av stressresponsystemet og samtidig underutvikling av nettverk involvert i å regulere stress (f.eks. Teicher & Samson, 2016).

- 2 Sammen med kunnskap om betinging har dette tilført en forståelse av at utagering hos disse barna kan være triggende frykt- eller alarmreaksjoner, som de ikke klarer å regulere på egen hånd (f.eks. McLaughlin & Lambert, 2017).
- 3 De samme funnene har understøttet en forståelse av at rus og selvskading ikke nødvendigvis er problemet i seg selv, men forsøk på å løse et underliggende reguleringsproblem (f.eks. Titelius et al., 2018).
- 4 Antakelsen om at endringene er uttrykk for en tilpasning til kontekst (jf. over) og ikke en «feil» ved personen, har etter vår erfaring motvirket avmakt og fremmet behandlingsoptimisme.
- 5 Hva angår tiltak har funnene bidratt til økt søkelys på å redusere stress og triggere i miljøet, og på å bygge reguleringskapasitet fremfor å korrigere atferd. Innen barnevernet har integrering av en slik tenkning blitt koplet til nedgang i vold og tvangsbruk (Rød, 2016; Saunders et al., 2023; se også Nielsen Bakken, 2022).
- 6 Hjerneforskning har understøttet utviklingspsykologisk kunnskap om viktige drivkrefter for utvikling. Dette har blant annet ledsaget økt vektlegging av kroppslige, sanselige og bevegelsesorienterte tilnærminger (Levine, 2022, se også Bræin et al., 2022).

Forholdsmessighet i formidlingen

Så kan man spørre om man egentlig hadde trengt nevroperspektivet for å sette opp disse punktene. For dette er vel ikke noe nytt? Kanskje ikke, men innen arbeid med barn har det tross alt vekslet ganske mye hva vi har vektlagt og trodd på. Hjerneforskningen, som viktig og innovativ støttedisiplin, bidrar til å styrke noen hypoteser om endringsmekanismer, og svekke andre.

Budskapet i punktene er det motsatte av den skremselen Lorentzen gjengir, så det må vi legge en ekstra innsats i å få frem. Og så tar vi Lorentzens innlegg som påminner om å holde fremme at dette er utledet fra teori vi mener foreliggende forskning gir grunn til å tro på, men som fremtidig forskning kan gi grunn til å revurdere. Ikke minst merker vi oss viktigheten av å bidra til at nevroperspektivet får en forholdsmessig plass i den faglige formidlingen.

Merknad: Ingen oppgitte interessekonflikter.

Referanser

- Baldwin, D. V. (2013). Primitive mechanisms of trauma response: An evolutionary perspective on trauma-related disorders. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 37(8), 1549–1566. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2013.06.004>
- Brandtzæg, I., Torsteinson, S., Brean, G. V. & Tobiassen, S. (2024, 15. mars). Kunnskap er ikke nevroabbel. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. <https://psykologtidsskriftet.no/debatt/2024/03/kunnskap-er-ikke-nevroabbel>
- Bræin, M. K., Hustad, G. S., van Koorlar, M. & Anderson, A. T. (2022). Sans- og bevegelsesrom (SMART) i behandling av utviklingstraumatiserte barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 59(8), 726–733. <https://psykologtidsskriftet.no/fra-praksis/2022/08/sanse-og-bevegelsesrom-smart-i-behandling-av-utviklingstraumatiserte-barn>
- Levine, P. A. (2022). *Vekk tigreren: Heling av traumer*. Flux forlag.
- Lorentzen, P. (2024). Hjernen er ikke stjernen. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 61(2), 128–131. <https://psykologtidsskriftet.no/kronikk/2024/01/hjernen-er-ikke-stjernen>

- McLaughlin, K. A. & Lambert, H. K. (2017). Child Trauma Exposure and Psychopathology: Mechanisms of Risk and Resilience. *Current Opinion in Psychology*, 14, 29–34. <https://doi.org/10.1016%2Fj.copsyc.2016.10.004>
- Nielsen Bakken, A.-K. (2022). Reduksjon i bruk av tvang ved en døgninstitusjon for barn og unge. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 59(6), 526–533. <https://psykologtidsskriftet.no/frapraksis/2022/05/reduksjon-i-bruk-av-tvang-ved-en-dogninstitusjon-barn-og-unge>
- Rød, S. (2016, 7. april). Volden avtar i barnevernet. *Fontene*. <https://fontene.no/nyheter/volden-avtar-i-barnevernet-6.47.356446.0e00003864>
- Saunders, K. R. K., McGuinness, E., Barnett, P., Foye, U., Sears, J., Carlisle, S., Allman, F., Tzouvara, V., Schlieff, M., Vera San Juan, N., Stuart, R., Griffiths, J., Appleton, R., McCrone, P., Rowan Olive, R., Nyikavaranda, P., Jaynes, T., Mitchell, L., Simpson, A., ... Trevillion, K. (2023). A scoping review of trauma informed approaches in acute, crisis, emergency, and residential mental health care. *BMC Psychiatry*, 23(1), 567. <https://doi.org/10.1186/s12888-023-05016-z>
- Teicher, M. H. & Samson, J. A. (2016). Annual research review: Enduring neurobiological effects of childhood abuse and neglect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(3), 241–266. <https://doi.org/10.1111%2Fjcopp.12507>
- Titelius, E. N., Cook, E., Spas, J., Orchowski, L., Kivisto, K., O'Brien, K. H. M., Frazier, E., Wolff, J. C., Dickstein, D. P., Kim, K. L., ... Seymour, K. (2018). Emotion Dysregulation Mediates the Relationship Between Child Maltreatment and Non-Suicidal Self-Injury. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 27(3), 323–331. <https://doi.org/10.1080/10926771.2017.1338814>